

Torekovs kyrka

Lunds stift

Fasad mot sydöst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2016-11-14

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

—

Torekovs kyrka

Torekov församling, Västra Bjäre pastorat, Bjäre kontrakt, Lunds stift
Torekov socken, Båstad Kyrkbacken 1, Båstad kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Torekov ligger vid västra kusten på Bjärehalvön, cirka femton kilometer väster om Båstad.

Bjärehalvön har ovanligt många fornlämningar från brons- och järnåldern. Den omfattande tidiga bosättningen under förhistorisk tid här berodde på goda betesmarker, det då varma klimatet och tillgången till fisk.

I Torekov fanns en naturlig hamn och kring den växte det fram bebyggelse under medeltiden. Sjöfarare sökte här skydd och en marknadsplats uppstod. Människor vallfärdade hit till Sankta Toras kapell som byggdes omkring 1200. Torekov är nära sammankopplat med Hallands Väderö, som sedan medeltiden ägts av kyrkan.

Torekov var det största fiskeläget på Bjärehalvön och sillfisket gav stora men varierande inkomster. I slutet av 1800-talet förändrades fiskenäringen och kunde inte längre försörja så många. Från Torekovs socken emigrerade drygt hälften av invånarna till Amerika. En förödande brand härjade 1858 i Torekov då 47 hus och kyrkan brann. Gatunätet förändrades efter branden då ett mer rätlinjigt gatusystem byggdes.

Från 1900-talets början blev Torekov en populär semesterort. Redan 1877 uppfördes ett varm- och kallbadhus för att etablera Torekov som badort.

Idag finns en välbevarad 1800-tals bebyggelse i byns mitt. Torekov är ett pittoreskt fiskeläge med kaptenshus och kullerstengator som idag har karaktär av turist- och badort. Båtar till Hallands Väderö går från Torekov.

Kyrkoanläggningen finns öster om den gamla byn. Kyrkan ligger i en vägkorsning med gator med enfamiljshus och församlingshemmet i ett före detta bostadshus. Norr om kyrkogården ligger en skola och idrottshall. Söder om kyrkan finns en parkeringsplats.

Kyrkobyggnaden

Torekovs nuvarande kyrka hade en medeltida föregångare som låg mitt i byn. Stenkyrkan från omkring 1200 var i typisk romansk stil med rektangulärt långhus, smalare kor med absid och utan torn. Under senmedeltiden välvdes kyrkan med valv

och byggdes till och om. Vid C G Brunius uppmätning på 1840-talet hade kyrkan tillbyggt vapenhus, torn, sakristia och ett breddat kor. Sakristian var ovanlig med en tornliknande utformning. Stilen var gotisk med spetsbågiga fönster och valv. Kyrkorummet var tvåskeppigt. Kyrkans utbyggnad kan förklaras med blomstrande sjöfart och fiske men också att det var en vallfartskyrka till lokalhelgonet Sankta Tora. Kyrkans inredning förnyades på 1600-talet.

Vid en eldsvåda 1858 brann halva Torekov ner och kyrkan och dess inredning skadades svårt. Kyrkan revs och delar av materialet användes i en ny kyrka. Efter utgrävningar på 1940-talet återskapades kyrkans planform med en stenmur i en stadspark på före detta kyrkogården mitt i byn. Kyrkans grundmurar ligger under mark och är inte de murar som syns.

Parken med stenmur med kyrkans planform.

Hawermans kyrka från 1863.

Man valde att bygga en helt ny kyrka på en ny plats öster om byn där två infartsvägar möts. På platsen stod tidigare en kvarn. Byggmästare Hallberg i Ängelholm fick i uppgift att rita kyrkan men hans förslag på en treskeppig stor kyrka godkändes inte av Överintendentämbetet. Arkitekt Johan Adolf Hawerman fick istället uppdraget. Hawerman var lärare på Konstakademien och anställd på Överintendentämbetet. Han har ritat flera kyrkor, bland annat i Oderljunga, Halmstad by och Härnösands domkyrka.

Kyrkan uppfördes 1860-63 i måttfull nygotisk stil med fasad av oputsat gult tegel. Planen bestod av ett torn med hög åttkantig spira, ett enskeppigt långhus med strävpelare. Långhuset avslutades med ett femsidigt kor som hade en krans av spetsgavlar. Taket och spiran var täckta med svart plåt. Fönstren var av gjutjärn. Interiört hade kyrkan trätak. Sakristian i koret avdelades med ett skrank av mörkt trä på vilken altartavlan av Nattvarden hängde. Bänkinredningen var målad i mörk ekådring. En ny predikstol gjordes efter Hawermans tidigare ritning till predikstol i gamla kyrkan.

Kyrkan fick tidigt tekniska problem med inträngande fukt som ledde till angrepp av husbock på träverket. Delar av virket byttes ut men skadorna var allvarliga och kyrkan

fick stängas 1947 på grund av rasrisk.

Efter många diskussioner och olika förslag om att bygga en ny kyrka på den gamla tomten inne i byn, en ny kyrka på den nuvarande tomten eller restaurera kyrkan beslutades att använda kyrkans murverk, riva allt trä och omgestalta kyrkan. Uppdraget gick till länsarkitekt Manne Carlman som även renoverat Hov kyrka. Kyrkan skulle utformas i "gammal skånsk stil" och tornet fungera som sjömärke. Tornspiran revs, tornet byggdes på och omgestaltades helt. Hela det femsidiga koret revs, takstolar och allt annat trä revs, en ny sakristia byggdes på norrsidan, taket belades med tegel, tegelmurarna vitputsades. Invändigt slogs valv och det mesta av inredningen gjordes ny. Arbetet pågick 1950-53 med invigning 1953.

Omkring 1997 gjordes exteriör renovering med kalkning och 2002 interiör kalkning och målning. 2005 byggdes ny trappa och handikappramp vid västenrén. Omkring 2008 målades fasaden med silikatfärg och fönstren med alkydfärg, ytterdörren till sakristian förnyades. 2012 tillverkades ett nytt orgelverk och orgelfasaden från Örja kyrka flyttades till Torekov.

Exteriör

Kyrkobyggnaden består av ett smalare kvadratisk västtorn, ett långhus med rak avslutning och en utbyggnad på norrsidan för sakristia. Kyrkan är vitslammad, har spetsbågiga fönster, strävpelare och sadeltak med röda tegelpannor.

Fasad mot norr.

Fasad mot väster.

Kyrkans delar från 1860-talet är grundlagda på gråsten medan murarna från 1950-talet står på betongplatta. Murarna är uppförda av tegel. Kyrkan är slammad och vitmålad med silikatfärg med teglets struktur synlig. Östgaveln är spritputsad med ett mönster i slätputs i grund relief av spetsbågar. Sockeln är av granit. Vid takfoten finns en utkragande gesims. Längs gavelspetsarna på långhus, torn och sakristia löper en tandsnittsfris från 1950. Fasaden indelas med strävpelare avtäckta med rött tegel. Tornets strävpelare på norr och södersidan sammanbinds upp till med en spetsbågig

nisch. Tornet har mönstermurning med blinderingar.

Kyrkan har två ingångar, huvudingången genom tornet i väster och en prästingång i sakristian i öster. De är utförda av ramverk med fyllningar. Granittrappor leder till dörrarna och till huvudingången även en stenramp. Huvudingången sitter i en spetsbågig muröppning med en raktäckt dubbeldörr med ett spetsbåigt träfönster ovanför. En utkragande spetsbågig profilerad list sitter ovanför porten liksom över fönstren.

Stora grå kopplade träfönster från 1950-tal sitter i spetsbåiga muröppningar. Ytterbågen är delade i sex lufter med mittpost och tvärposter och är småspröjsad. Solbänkarna är av granit från 1950. Ovan fönstren finns en utkragad spetsbågig murad list.

I tornets klockvåning finns spetsbåiga ljudöppningar i alla väderstreck. Öppningarna är täckta med fasta träjalusier. Tornet har även mindre spetsbåiga fönster och två runda fönster på tornvinden. I sakristian finns ett rektangulärt träfönster med fönsterbläck av koppar.

Långhuset och tornet har sadeltak täckt med rött enkupigt tegeltak sedan 1950-tal. Täckplåtar och avvattningen är av koppar. Tornet kröns av en kyrktupp.

Interiör

Vapenhuset i tornet har mycket hög takhöjd sedan 1950 då ett bjälklag togs bort. Rummet belyses av sex fönster. Golvet är belagt med kvadratiska äldre kalkstensplattor, väggarna är putsade och kalkmålade, taket är mörbetsade grova bjälkar och panel. En vindlande trätrappa går längs väggarna. Spindeln är öppen och trappan förankras i metallstag till bjälkaget ovanför. Vapenhuset är inrett med klädhängare på vägg och bokbord. I östväggen är infällt två gravstenar.

En dubbeldörr av ramverk och fyllningar som är betsad i olika bruna toner leder till kyrkorummet. Innerdörrarna är alla uppbyggda på samma sätt och är från 1950. Rummet är belyst med stora spetsbåiga fönster och välvt med tegelvalv. Koret i öster är en del av långhuset med samma bredd som långhuset. I väster står orgelläktaren. Slutna bänkar står på ömse sidor om mittgången, även gångar längs ytterväggarna finns. Golvet i långhuset är belagt med kvadratiska kalkstensplattor av olika ålder i mittgång och sidogångar. Under bänkkvarteren ligger lackade brädor. Väggarna är putsade och vitmenade. Hela rummet täcks av nätvalv slagna på 1950-talet. Valven vilar på pilastrar av oputsat rött tegel med gråmålad bas och kapital. Valvribborna är oputsade av rött tegel med en yttre formgjuten tegelsten med tre rundlar. Valvkapporna är slammade och vitmenade, liksom sköldbågarna. Teglets struktur syns i valvkapporna. Valvribborna korsas både ovan fönstren och i takets mitt.

Mot altaret i öster.

Mot orgelläktaren i väster.

Valven.

De höga spetsbågiga träfönstren är gråmålade, innerbågarna är indelade i sex lufter. Fönsterbänkarna är täckta med kalksten. I taket hänger oelektrifierade ljuskronor från 1600/1700-talet som hängde i den gamla kyrkan i byn.

Koret som är en del av långhuset är upphöjt två steg med en kalkstenstrappa. Golvet i koret är belagt med lackade brädor. På norra sidan står predikstolen. Söder om altare och altarring står dopfunt, ljusbärare och dopträd.

Sakristian i en utbyggnad i norr från 1950 nås från koret. På golvet ligger plastmatta, tegelväggarna är målade med blank vit färg och taket har brunbetsad lockpanel. Klädskaåp och altare finns i sakristian. Det kors som tidigare fanns mellan predikstolen

och baldakin hänger nu ovan altaret i sakristian. Intill sakristian finns en toalett och förrum med klinkergolv och utgång till kyrkbacken.

I väster finns orgelläktaren från 1950 som vilar på åttkantiga pelare. Läktarbarriären är uppbyggd med ramverk och fyllningar i samma stil och färgsättning som bänkinredningen. Läktarens undersida har lockpanel. Golvet på läktaren är lackat brädgolv. Orgelläktaren och tornets övre våningar nås från vapenhuset.

Våning två, tre och tornvind har obehandlat trägolv, putsade väggar och kraftiga takbjälkar. Klockstolen upptar hela våning tre. Träluckor sitter innanför de fasta träjalusierna i ljudöppningarna i klockvåningen.

Takstommen är helt från 1950-talet.

Inredning och inventarier

Altaret av betsad plywood från 1950 är ritad av Manne Carlman. På sidorna är det ramverkskonstruktion.

Altartavlan är en rektangulär oljemålning från ca 1700 föreställande Nattvarden av en okänd konstnär. Restaurerad och konserverad 1900, 1953 och 2010. En bit ovanför altartavlan hänger ett snidat ramöverstycke från 1699 med akantusrankor kring evangelistsymboler. Mellan 1953 och 1985 hängde en annan altartavla i koret.

Altarringen från 1950 är ritad av Manne Carlman. Planformen består av två vinklade sektioner med öppning mittför altaret. Altarringen är uppbyggd av stående träribbor mellan tygklädd överliggare och knäfall.

Dopfunten av sandsten är ritad 1913 av domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin. Cuppan är rund med ett kors i relief och fyra blommor. Det kraftiga runda skaftet står på en fyrkantig fotplatta. Mellan cuppa och skaft finns en vulst.

Predikstolen av bemålat trä i gotisk stil är ritad 1845 av J A Hawerman till den gamla kyrkan som brann 1858. En ny predikstol tillverkades 1862 efter samma ritning till den nya kyrkan. Efter husbocksangrepp på 1940-talet sanerades predikstolen som byggdes om och kompletterades av Manne Carlman 1950. Korgens pelarfot, trappan med barriär och bemålningen är nya från 1950, liksom sniderierna som nyskars. Korgen är åttasidig och sidorna pryds av symboler för lagens tavlor, kors, ankare och kalk. Sidorna delas av pilastrar krönte med fialer. Korgen står på en pelarfot. Predikstolen är målad i grått och vitt med accenter i guld och blått. Ovanför hänger en baldakin med en nedhängande duva.

Bänkinredningen från 1950 är ritad av Manne Carlman efter äldre förlaga i Hawermans

kyrka. Inredningen är sluten med rak ovankant. Dörrar, fronter och ryggstöd är uppbyggda av ramverk med fyllningar. En genomgående profilerad överliggare finns ovan dörrar och gavlar. Inredningen är betsad i olika ljusbruna och röda toner.

Altarpetsutsatsen.

Predikstolen.

Dopfunten av T. Wählin

Orgeln som invigdes 2012 är byggd av Anders Sällström, A Mårtenssons orgelfabrik i Lund. Orgeln har 22 stämmor, två manualer och pedalverk.

Orgelfasaden av trä från 1868 är ritad av August Mankell för Örja kyrka. Fasaden flyttades till Torekovs kyrka när Örja kyrka såldes. Fasaden i nygotisk stil är målad i grått, guld och rosa.

Storklockan är gjuten 1881 av K G. Bergholtz i Stockholm. Klockan har inskriptioner och växtornamentbård.

Lillklockan är gjuten 1863 av Leopold Brausewetter i Hörby. Klockan har inskriptioner, växtornamentbård och reliefer av änglar.

Övrigt

Kor- och altarmatta ritad av Barbro Nilsson, från Märta Måås Fjätterström AB i Båstad.

Votivskepp från 1700-talet, skänkt till gamla kyrkan 1831 och räddades från branden. Skeppet hänger över södra bänkkvarteret.

Kyrkogården

Kyrkogården invigdes 1859, den låg utanför byn och omgivningen var åkrar. På 1860-talet byggdes en kallmur, gårdsgård, runt kyrkogården. Den har senare, vid olika tillfällen under 1900-talet, mestadels ersatts av en bruksfogad stenmur.

Ursprungligen var kyrkogården en rågåker som omvandlades till gräsvall som slogs

med lie och senare anlades grusgångar som delade kyrkogården i fyra kvarter. 1875 planterades en krans med almar och hagtornshäck.

1978 ordnades urnlund och minneslund. 1989 köptes en fruktträdgård öster om kyrkogården, där en askgravlund anlades 2008. Mellan kyrkbacken med kyrkan och kyrkogården gick tidigare en bäck.

”Kyrkbacken”

På kyrkbacken runt kyrkan finns inga gravar. Marken är grässådd, gångarna runt och till kyrkan är av singel. Kyrkbacken omges av en stenmur med bruk avtäckt med stenskivor. Smidesgrindar mot väster, norr och söder finns i muren. Gatlyktor i äldre stil omger kyrkan.

Bårhuset och en asfalterad gång/cykelväg delar kyrkbacken från kyrkogården. Här gick tidigare en bäck med en bro. Broräcket av järn finns kvar som ett minne av bäcken.

Kyrkogården

Kyrkogården är omgärdad av en stenmur, kallmurad mot öster och norr, murad med bruk för övrigt. Längs södermuren avgränsar även en oxelhäck, mot öster en krans av höga lövträd. Gångarna av singel är kantade av hamlade lindar respektive pelarekar. Kyrkogården innehåller ett flertal olika trädsorter som till exempel kastanj, valnöt, japansk rönn, blodbok.

En mycket stor del av gravstenarna har titlar med anknytning till havet som sjökaptten, styrman, lots, fyrmästare och kustvakt. Landskapsmålaren Wilhelm von Gegerfelt är begravd på kyrkogården och har en hög gravsten. Äldre höga gravstenar är blandade med låga horisontella stenar. Gravplatserna omges mestadels av stenramar.

I östra delen som är grässådd är minneslund och urnlund belägna. Urnlundens gravhällar i gräs är placerade i rundlar runt ett vårdträd. Minneslundens omges av en hög skyddande cirkulär gräsvall med björkträd. I dess mitt står ett ankare.

Den senaste utökningen från 1989 är fruktträdgården som omges av häckar av avenbok och oxel. Här är en askgravlund anlagd med en avenbokshäck runt en sten med vattenspel.

Byggnader på kyrkogården

Ett bårhus från 1965, ritat av Manne Carlman, ligger öster om kyrkan, mellan kyrkbacken och kyrkogården. Fasaden är vitslammat tegel, sadeltaket belagt med röda tegelpannor och porten är kopparklädd.

I kyrkogårdens nordöstra hörn finns en verkstadsförrådsbyggnad från 1990 med vitputsad fasad och tegeltak.

Kyrkogården öster om kyrkan.

Urnlund i parkmiljö på kyrkogården.

Kulturhistorisk karaktärisering för Torekovs kyrkoanläggning

Torekovs gamla fiskeläge har välbevarade hus från 1800-talet. Mitt i den gamla byn finns en park där medeltidskyrkans planform visas med murar på ett pedagogiskt sätt. Kyrkan övergavs efter en brand 1858. Vissa föremål räddades från medeltidskyrkan och finns i den nuvarande kyrkan och visar på kontinuitet.

Den nuvarande kyrkan ligger öster om gamla byn vid en korsväg vid infarten till byn. Kyrkbacken är grässådd och omges av en stenmur. Det är kallt utan någon trädkrans eller häck. Kyrkogården öster om kyrkbacken är däremot lummig med ett flertal olika sorters träd. Halva kyrkogården karaktäriseras av gravar med stenramar med höga äldre stenar uppblandat med låga horisontella. Ett stort inslag av titlar med anknytning till sjöfarten visar på Torekovs läge vid havet. Andra halvan av kyrkogården har parkkaraktär med senare tillskott med minneslund, askgravplats och urnlund.

Kyrkan i gult tegel ritades ursprungligen av Hawerman på 1860-talet i nygotisk stil med tornspira och femsidigt kor. Efter husbocksangrepp skedde en stor omgestaltning på 1950-talet ritad av arkitekt Manne Carlman. Vid 1950-talet hade den nygotiska stilen fått dåligt anseende och det fanns en önskan att skapa en kyrka i "gammal skånsk stil". Kyrkan idag är en blandning av nygotik och inspiration från en medeltidskyrka i 1950-tals tolkning. Torekovs kyrka är den enda kyrkan från 1860-1950 som är så radikalt omändrad.

Långhuset är nu rakt avslutat med en fönsterlös östvägg och det höga tornet är påbyggt och kraftigt omgestaltat. Murarna mot söder och norr, de spetsbågiga fönsteröppningarna, strävpelarna är nygotiska och kvar sedan 1860-tal. Kyrkan är numera vitslammad och taket belagt med tegel. Järnfönstren är bytta till träfönster. Trots att kyrkan fick en ny utformning 1950 är första intrycket en äldre kyrka än 1863 då den ursprungligen byggdes.

Kyrkans interiör och inredning är till stora delar från 1950-talet av Manne Carlman. Kyrkorummet har vita väggar, kalkstengolv och mycket ljus från stora spetsbågiga träfönster. Sluten bänkinredning, orgelläkare och innerdörrar i gemensam stil och varm färgsättning skapar lugn. Det mest framträdande i rummet är de speciella nätvalven med oputsade valvribbor av handslaget formtegel. Det är ovanliga valv i en sockenkyrka. Det är viktigt att bevara ribborna omålade, vilket accentuerar valven och oputsat tegel har en förankring i nygotiken.

Trots att modernismen och funktionalismen 1950 slagit igenom är interiören ett försök att i en fri stil skapa något med förankring bakåt i tiden med valvslagning och slutna bänkar. Predikstolen är den enda inredning som är av Hawerman men den är mycket omäandrad.

1950 revs det femsidiga koret med fönster vilket är en förlust för rummet och östväggen är nu en platt vägg med en liten altartavla. Av kostnadsskäl fick koret trägolv istället för kalkstengolv som var föreskrivet vilket minskar korets dignitet.

Det senaste tillskottet från 2012 är en orgelfasad i nygotisk stil, som flyttats från Örja kyrka. Fasaden passar mycket väl in i kyrkorummet.

Rekommendationer

- Murar och trädrader på kyrkogården bör värnas. En låg trädkrans längs muren vid kyrkbacken hade gjort miljön mindre kal.
- Nätvalvens ribbor bör förbli oputsade. Kalkstengolvet som är delvis återanvänt bör värnas och är vackrare utan gångmatta.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Anläggningen ligger inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefull kulturmiljö. Anläggningen ligger inom riksintresse för friluftsliv, riksintresse för kust, riksintresse för rörligt friluftsliv.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg & Ingrid Sjöström, RAÄ, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Kyrkobyggnader 1760-1860, del 1, Skåne och Blekinge. Riksantikvarieämbetet m.fl. 1989

Torekøvs kyrka Underhållsplan, koncept oktober 2016, Månsson Dahlbäck
Arkitektkontor AB

Torekovs två kyrkor, Ingrid Sjöström, Årsskrift 2010, Föreningen Torekov Kultur och miljö.

Torekovs kyrkogård och kyrkotomt, Bertil Wulff 2003,

Bjärebygd, Båstad kommuns historia, Jan Moen, 1985

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Bastad.aspx>

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/bastad/Pages/Torekov.aspx>

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karaktäristik och bedömning av Torekovs kyrka, Bjäre kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, foto och inventering)

Karl Johan Kember (granskare),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden,

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2016-11-03

Färdigställd rapport: 2016-11-14

Torekovs kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk – tegel
Fasadmaterial:	Puts-slammad Puts-spritputs Puts- slätputs
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak
Taktäckningsmaterial:	Takpannor-lertegel-enkupiga
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-fullbrett Kor-öster Sakristia-norr